

forudsætter den andens frihed. Forholdet mellem flirt og forførelse, mellem at vælge den anden og ønsket om selv at blive valgt.

Sammenligninger mellem Sartre og Beauvoir plejer at finde sted inden for et klassisk filosofisk repertoire. I modsætning hertil vælger Toril Moi et felt, hvor Simone de Beauvoir er på litterær hjemmehav, nemlig i spørgsmålet om kvinders rolle i et patriarkalsk samfund. Hendes eksempler fører frem til den lidt overraskende konklusion, at der i det mindste er et område, hvor Beauvoirs analyser er mere subtile end Sartres, nemlig i hele det forskningsfelt, der har med kvinders frihed at gøre. Så hvorfor sammenligne overhovedet? Simone de Beauvoir havde sit eget Sartre-ufafhængige projekt, og det fremstår efter Toril Mois fremstilling i et nyt og tydeligere lys.

Som det forhåbentlig er fremgået, er der mange grunde til, at Toril Mois Beauvoir-biografi er blevet usædvanlig vellykket. Det skyldes ikke blot et tankevækkende, inspirerende og næsten bevægende indhold, men i høj grad også afhandlingens form, der nærmest overopfylder en mandlig akademisk norm. Toril Mois roman om det kvindelige kærlighedsprojekt fylder mindst, kommer til sidst efter en grænsende til det omstændelig lang analyse af det franske uddannelsessystem. Ved at gå den omvej sniger hun kvindeforskningen ind i åndens hellige haller uden at sætte sit kvindepolitiske forehavende over styr. Med bogen lægger hun alen til kvinders intellektuelle prestige. Men hun vil mere end bare tages alvorligt. Som Simone de Beauvoir vil hun elskes. Som intellektuel og som kvinde. Og hvem vil ikke det? I den sag var Simone de Beau-

voir pioner. Toril Moi disponerer klogeligt med hensyntagen til en akademisk patriarkalsk konvention. Men hun får skrevet, hvad hun vil. Hendes bog er en gave til enhver kvinde, som tager sin egen intellektuelle formåen alvorligt.

Lilian Munk Rösing

Lotte Thrane: *Længselsbilleder. En beretning om forførelse, skrift og passion*, Odense 1999 (Odense Universitetsforlag).

Martha von Hattingberg var pianistinde og en af de mange damer i Rilkes liv. Om hendes møde med Rilke, eller rettere dette mødes skriftlige udtryk: en brevveksling og en erindringsbog, har Lotte Thrane skrevet en ph.d.-afhandling, der i omarbejdet form er udgivet under titlen *Længselsbilleder*. Thranes bog falder i to dele, som henholdsvis behandler brevvekslingen (fra 1914) og Hattingbergs erindringsbog om mødet med Rilke *Rilke und Benvenuta. Ein Buch des Dankes* (1943). Thrane fremfører sin analyse af Hattingbergs skrift gennem gode nærlæsninger af udvalgte passager, og hun skriver i en inspirerende, personlig stil, som er et behageligt alternativ til den typiske, tørre akademiske afhandling. I efterskriften udtrykker Thrane et ønske om, »at litteraturvidenskaben ville eksperimentere lidt mere med sin egen form, og at universiteterne turde være mindre konservative i deres definition af videnskabelighed« (s.132); et ønske jeg kun kan støtte, og som jeg synes Thrane stil bevæger sig i retning af at opfylde. Kun enkelte steder (og

desværre ofte når en pointe skal spidsformuleres) skæmmes stilen af uigen-nemsigtige akademismer.

Thrane har givet sin bog undertitlen: *En beretning om forførelse, skrift og passion*, og disse tre størrelser fremstilles som stadier i Hattingbergs udviklingshistorie: *forførelsen* er hun dels delagtig i, dels udsat for gennem brevvekslingen; *skriften* finder hun for alvor (som en egen artikulationsproces) gennem erindringsbogen, og *passionen*, som ikke mindst skal forstås kristent-religiøst, bliver hun i stand til at træde ind i via arbejdet med skriften. Thrane insisterer på at betragte Hattingbergs udvikling som en frigørelsesproces, hvor hun gradvist overskrider den kvinderolle, Rilke (og patriarkatet) har udstukket til hende. Jeg føler mig ikke overbevist af denne betragtningsmåde; det forekommer mig mere oplagt at se Hattingbergs selviscenesættelse som en perfekt udfyldelse af en patriarkalsk kvinderolle. Men hermed er vi ved en af de store diskussioner i de sidste tiårs feministiske teori: er det muligt for en kvinde at overskride patriarkatet indefra, ved at overtage, men samtidig forskyde og transformere den rolle, patriarkatet tilbyder hende? Denne på én gang overtagende og overskridende feministiske strategi er den, Luce Irigaray har kaldt »mimetisk«. Balancen er hårfin: hvornår er »mimen« en ren nedsynkning i det patriarkalske kvindebillede, og hvornår bliver den transformerende, emanciperende? Thrane ser Hattingbergs mime som en emancipation; jeg er tilbøjelig til at se den som en nedsynkning i patriarkatet. Den diskussion vil jeg vende tilbage til i behandlingen af *Længselsbileders* anden del.

Bogens første del er som nævnt en analyse af brevvekslingen mellem Rilke og Hattingberg, idet brevveksling og forførelse tænkes sammen. For det første er Rilkes og Hattingbergs breve udformet i en forførelsesdiskurs, eller »troubadourdiskurs«, hvor den religiøse diskurs (f.eks. Rilkes iscenesættelse af Hattingberg som *Maria Regina*) som undertekst har en stærkt erotisk ... For det andet argumenterer Thrane for en strukturel lighed mellem forførelse og brevgenren. I sine refleksioner over brevgenrens udsigelsessituation argumenterer Thrane for, at brevets modtager ikke primært er den reelle adressat, men snarere en idealiseret, imaginær modtager. Rilke og Hattingberg skriver altså egentlig ikke til hinanden, men til deres eget imaginære billede af den anden, den idealiserede anden. De er for hinanden fiktive positioner, som skrives *frem* snarere end skrives *til*. Som genre styres brevvekslingen hermed af samme begærslogik som forførelsen, og de to størrelser er endvidere beslægtede gennem retorikkens vellyst. Den begærslogik, der styrer såvel forførelsen som brevgenren, ville den moderne selvpsykologi kalde narcissistisk. Thrane støtter sig imidlertid ikke til selvpsykologien, men til Lacan og til forførelsesteoretikere som Baudrillard, Perniola og Barthes. Hermed bliver den leg med fiktive subjektpositioner, som både brevvekslingen og forførelsen praktiserer, set i et mildt og postmodernistisk lys. Thrane insisterer firseragtigt på, at forførelse ikke er et subjekts magtudøvelse over et andet, men en leg hvor begge parter er aktive medspillere og udfolder en kreativ evne til at skabe noget ud af fiktion og simulakrer. Den ene brevskriver forfører ikke den anden, men de er begge forførte

af »deres egen i fællesskab skabte tekst«. På trods af denne trang til at forherlige forførelsen må Thrane dog medgive, at i tilfældet Rilke/Hattingberg er der faktisk tale om udøvelse af den ene parts magt og vilje: det er primært Rilke der sætter scenariet, og Hattingberg der indordner sig under det. Hvor forførelsesdiskursen for Rilke er et »forvandlingspunkt«, bliver den for Hattingberg et »forsvindingspunkt« (s. 12). Og det er for ikke at forsvinde, mener Thrane, at Hattingberg fordrer at møde Rilke i kød og blod; hun vil ikke længere stille op »i rollen som længsel, dvs fravær« (s. 41). Hun bryder altså med brevvekslingens »troubadourdiskurs«, der er en evig udsættelse af det fysiske møde. Om hun hermed også har brudt med den patriarkalske diskurs, kan man spørge sig om. Thrane har som sagt en vilje til at tolke Hattingbergs projekt som emancipatorisk og siger om fremtvingelsen af mødet med Rilke, at det er »et forsøg på at holde fast ved sit jeg« (s. 41). Men spørgsmålet er, om det Hattingberg holder fast ved, ikke er en patriarkalsk defineret kvindelig position: kvinden der trygler sin elskede om nærhed, mens manden er »fjern«; kvinden der søger nærvær, mens manden søger fravær (i togtet, i krigen, i Gud, i digtningen...)

Under alle omstændigheder mødes Rilke og Hattingberg i slutningen af februar 1914 og er sammen i Paris, Berlin, Trieste, indtil de skilles i Venedig i slutningen af maj. I Hattingbergs version er det hende, der rejser fra Rilke for at skåne ham; i andres version er det ham, der sender hende af sted. Det er disse måneder i 1914, Hattingberg erindrer i *Rilke und Benvenuta. Buch des Dankes*. »Benvenuta« er et af de tilnavne, Rilke giver Hattingberg, og som hun altså ta-

ger på sig ved at kalde sin bog, som hun gør. Hvor forholdet 29 år tidligere blev udfoldet i brevgenren, udfoldes det nu i en bog, som Thrane opfatter som høren-de til bekendelsesgenren. Hvis brevgenrens adressat er »den idealiserede anden«, så er bekendelsesgenrens »den idealiserede Anden«, Gud. Og Thrane mener netop, at Hattingbergs frigørelsesprocesser er det spring, hvori hun går fra at betragte Rilke som den idealiserede anden (elskeren) til den guddommelige Anden (Frelseren), *samtidig* med at hun »uddriver« ham og ophører sig selv...

Ud over denne uddrivelse og selvop-højelse, som jeg skal vende tilbage til, tager Hattingbergs frigørelse i Thranes tolkning form af et forsøg på at give »andetheden« stemme. Dér hvor udsigelsespositionen i *Buch des Dankes* er blevet tolket som »et masochistisk« jeg, hævder Thrane, at det underordnede/marginaliserede jeg er betingelsen for at kunne fremskrive denne »andethed« (s. 85). »Andetheden« forstår Thrane med Cixous som et alternativ til den patriarkalske diskurs: en sproglig »andethed« der kaldes »kvindelig«, men ikke begrænses til biologiske kvinder. Andetheden ses »som mulighed, et åbent system, – og som udgangspunkt for en søgen efter andre og nye betydninger [...]« (s. 86) Andetheden er talen fra »den andens« position, som i patriarkatet er en kvindelig position. Og spørgsmålet er jo så, om det kvindelige subjekt kan frigøre sig ved at tale fra den position, der er blevet hende tildelt af patriarkatet. Fortalerne for »andetheden« som en feministisk udsigelsesposition vil hævde, at positionen allerede har undsluppet den patriarkalske definition ved at blive til en udsigelses-, en sub-

jektposition, idet den af patriarkatet defineres som en umælende objektposition.

Thrane vægtigste og mest udfoldede argument for at læse *Buch des Dankes* som en frigørelsesproces er imidlertid hendes læsning af den centrale scene, som hun kalder mor-barn-scenen, og som jeg vil citere for at give en fornemmelse af, hvad det er for et tekstmateriale Thrane arbejder med:

»Jeg sad på min lille skammel foran hans lænestol, havde lagt armene på hans knæ og så bønfoldende op på ham. I skumringen kunne jeg næppe genkende hans ansigt. Pludselig bøjede han sig ned og sagde i en ubeskrivelig inderlig tone: 'Benvenuta, kære, kære hjerte – er du i sandhed ikke min jomfru-moder, mit barn, min kære, kære pige? Du med dit gyldne skjold, hvorpå alt uægte og slet må gå til grunde! Ser du da ikke at springet *alligevel* ikke kan overkommes så såre din velsignede hånd rører ved mig? Du, alt lyst livs sindbillede!' Derefter tog han mit ansigt i sine stakkels, skælvende, varme hænder – og vi omfavnede hinanden mens vi græd bitterligt.«

Det centrale ved denne scene er for Thrane dels indstiftelsen af det hun kalder »tvillingediskursen«, dels iscenesættelsen af Rilke som Jesus.

»Tvillingediskursen« er Thrane betegnelsen for tekstens fremstilling af en frydefuld sammensmeltning; her billede af Rilke og Hattingberg der falder grædende i hinandens arme. Jeg forstår ikke, hvorfor Thrane har valgt betegnelsen »tvillingediskurs«: »mor-barn-diskurs« eller »prædipal diskurs« ville så vidt jeg kan se være mere dækkende for det, hun vil betegne: fremstillingen af en prædipal, før-sproglig forening. Hvis

Rilke og Hattingberg fremstilles som mor og barn, er det, som Thrane fremhæver, et billede med udskiftelige positioner: moderrollen indtages på den ene side af Hattingberg (»meine jungfrau-liche Mutter«; Jomfru Maria), på den anden side af Rilke, for så vidt scenen læses som udfoldelse af Hattingbergs »ubevidste ønske om at forene sig med moderbilledet Rilke« (s. 127).

På tekstens latente plan kører en prædipal diskurs (som Thrane altså upræcist har valgt at kalde »tvillingediskurs«); på det manifeste plan kører en bibelsk diskurs, hvor Rilke iscenesættes som Jesus. Guddommeliggørelsen af Rilke kulminerer, da han efter adskillelsen i Venedig omtales som »meine Troststimme, meiner Heiland« (»Heiland« har i Thrane's bog pudsigt nok foretaget genussskifte til femininum: »meine Heiland« står der, s. 91).

I denne iscenesættelse af Rilke som Jesus og ikke mindst i navngivelsen »Heiland« finder Thrane det emancipatoriske vendepunkt for Hattingberg. Navnet »Heiland« ser Thrane med Kristeva'ske begreber som en fortætningsfigur for »den supplerende anden« (den der kan gøre mig hel; den idealiserede elsker) og »den guddommelige Anden«; med andre ord en figur der fortætter brevvekslingens »troubadourdiskurs« og erindringsbogens mystisk-religiøse diskurs. Thrane betragter udtalelsen af Heiland-navnet som bogens erkendende øjeblik, hvor forfatteren har »ofret kroppen, transcenderet manglen og integreret troubadourdiskursens spændingsfyldte erfaring«, hvilket indebærer et afkald på seksualiteten: »da Heiland-navnet er udtalt forsvinder bogens sexuel ladede undertekst« (s. 116).

At Hattingberg med iscenesættelsen af Rilke som Frelser og sig selv som kvindelig discipel skulle have nået en form for frigørelse kan synes at være en bizar påstand. Men Thrane mener, at denne iscenesættelse indebærer en selvophøjelse, som gør hierarkiet tvetydigt. Dels indtager Magda von Hattingberg i »mor-barn-scenen« ikke bare rollen som kvindelig discipel (Maria fra Betania, Maria Magdalena), men også som mor (jomfru Maria; »meine jungfräuliche Mutter«); dels hævder Thrane, at den kvindelige discipels lyttende, tavse attitude valoriseres højere i Hattingbergs tekst end Frelserens/Rilkes tale: »Men det er faktisk Benvenutas lyttende og forstående ikke-talen der fremstår som det højst valoriserede og derfor som det helligste. Det er betydningsmæssig 'andethed' og har tydelige paralleller til det 'store tavshedsens øjeblik' Magda von Hattingberg ville fastholde i brevvekslingen.« (s. 111). Det er på denne måde, Thrane mener mor-barn-scenen på én gang idealiserer Rilke og uddriver ham, marginaliserer ham i forhold til den ikke-talende, prædipale, kvindelige/moderlige position, Hattingberg selv indtager.

Thrane indrømmer, at Hattingbergs tagen moderrollen på sig kan ses som udfyldelse af hendes (patriarkalsk bestemte) »kønsskæbne«, men mener samtidig også at hun overskrider patriarkalsk (lacaniansk) diskurs, »da hun gør 'Mor' vigtigere end 'Far' [...] da hun tilkender Moderen position som det absolutte, som den Anden, – og ved at lytte, medfølelse og indfølgelse, alt sammen ord-løse kommunikationsformer, ikke-talen, – fastholdes som potens og værdi« (s. 114). Hertil vil jeg indvende, at det at lade moderen indtage »Den

Anden«s position er helt i overensstemmelse med, frem for et brud på, den lacanianske diskurs.

Selv har jeg svært ved at se, at *Buch des Dankes* skulle udgøre nogen egentlig frigørelse fra den patriarkalske diskurs. Hattingberg »overvinder« sin objektposition ad to veje: enten ved at gøre sig til mor for det guddommelige barn Rilke eller ved at gøre sig selv til Rilke. Enten finder hun »magt« i moderrollen (og at moderskabet er det eneste, der kan give kvinden position, er en dybt patriarkalsk forestilling) – eller også bliver hun selv udøver af en patriarkalsk fraværsæstetik (hvor nu Rilke er det fraværende objekt). Hvad Thrane betragter som en slags mimetisk omvurdering af det patriarkalske kønshierarki, er jeg selv tilbøjelig til at se som videreførelse af den patriarkalske diskurs, enten gennem underkastelse eller overtagelse. Hattingberg inkorporerer patriarkatets falliske strategier, ligesom Thrane netop mener, hun »inkorporerer« Rilke og dermed tilegner sig nogle falliske aspekter. Denne inkorporering læser Thrane igen positivt, som en forudsætning for Hattingbergs bliven-subjekt, idet hun parafraserer Kristeva: »vilkåret for enhver individuations- og skabelsesproces [er] tilkendegivelsen af begær efter magt og potens, efter *beherskelse* ('pouvoir'), der kun kan ske i konfrontation med fader-princippet og ved at det falliske integreres.« (s. 113). Det er nok lige nøjagtig her, mine og Thranes/Kristevas veje skilles. For med en sådan opfattelse af individuationsprocessen forbliver man i en tænkning, hvor magten definerer kønnet; hvor kvindens frigørelse ses som en opfyldelse af hendes »begær efter magt og potens«. For mig at se er frigørelse ikke at give det andet

køn mere magt, men at frigøre kønnet fra magten.

Det jeg finder problematisk i Thranes bog, er altså den stædige vilje til at se Hattingbergs projekt som emancipatorisk, idet det, der fremstilles som emancipation, snarere fremstår som videreførelse eller internalisering af den patriarkalske diskurs, og idet der sættes lighedstegn mellem emancipation og magttilegnelse. Det skal imidlertid ikke hindre mig i at anbefale bogen til alle med interesse i kønnet og litteraturen; Thrane har gjort et godt stykke arbejde ved at grave Hattingberg-figuren frem, og hendes levende og engagerede fremstilling sætter tankerne i gang hos læseren, måtte man dele hendes standpunkt eller ej.

Inge Lise Rasmussen

Om livet i de nordiske saloner

Anne Scott Sørensen (red.): *Nordisk Salonkultur. Et studie i nordiske skønånder og salonsmiljøer 1780-1850*, Odense 1998, Odense University Studies of Scandinavian Languages and Literatures vol. 38 (Odense Universitetsforlag).

Det drejer sig om en meget velkommen og nyttig bog, der nu takket være Det Nordiske Samarbejdsnævn for Humanistisk Forskning har kunnet se dagens lys.

Et samlet overblik over salonlivet i Norden er der i de senere års litteraturhistorier, bl.a. i *Nordisk kvindelitteraturhistorie* (Munksgaard/Rosinante, 1993-1998), flere gange blevet taget til-løb til, men på grund af en litteraturhistories formelle grænser kunne det i den sammenhæng naturligt nok ikke uddybes yderligere. Først nu har studierne omkring salonlivet, efter en fireårig periode med støtte (1994-98), fået sin egen store bog, der består af en Prolog og en Epilog, og derudover er inddelt i hele enogtyve kapitler, der sagtens kan læses enkeltvis. Altså er det en bog, som kan bruges som opslagsværk, men som ved sin letlæselige og behagelige fremstilling også fint kan læses ud i en køre som et stort og samlet, spændende kapitel i den fælles nordiske litteraturhistorie.

Værket er dog ikke kun et udvidet kapitel i litteraturens historie, for der er tænkt i tværfaglige baner, således at ikke bare litteraturhistorikere er med i projektet men også forskere fra sprog- og musikvidenskab samt (idé)historie. De er alle kvinder. Fra Danmark har vi litteratur- og medieforskerne Anne Scott Sørensen og Karen Klitgaard Povlsen samt musikforskeren Lisbeth Ahlgren Jensen. Norge er repræsenteret med professor i litteratur Torill Steinfeld samt førsteamanuensis i engelsk Anka Ryall. Sverige byder på musikforskeren Eva Öhrström samt historikerne Märtha Norrback og Elisabeth Mansén, foruden Ingrid Holmquist, der er forsker i kvindevidenskab. Dertil kommer fra finsk side forskerne Barbro Kindstedt og Majja Pelkonen.

Tilsammen har de ifølge Anne Scott Sørensens Prolog forsøgt at skabe en fælles ramme, hvori den nordiske salon-